

על סף רתיחה?

העימות הגובר בין ארצות הברית לטורקיה על רקע נחישותה של אנקרה לרכוש מערכות S-400

אלדד שביט וגליה לינדנשטראוס

החלטה של טורקיה לממש את עסקת ה-S-400 עם רוסיה, על אף האיום האמריקאי כי המהלך יענה בסנקציות, צפויה להיות קו שבר ביחסים של אנקרה עם ארצות הברית ובעלות הברית האחרות בנאט"ו. סביר כי תגובתם של הממשל והקונגרס למהלך אכן תהיה חריפה. מעבר למשמעויות שיהיו למהלכים על היחסים בין שתי המדינות, לצעד הטורקי צפויות להיות השלכות גיאופוליטיות הן בהקשר ליחסי הכוחות בין ארצות הברית לרוסיה והן בהקשר ליכולת התיאום ושיתוף הפעולה עם טורקיה לגבי המצב בסוריה ובעיראק והמדיניות מול איראן.

נראה היה כי היחסים בין ארצות הברית לבין טורקיה עלו על מסלול חיובי לאחר שחרורו באוקטובר 2018 של הכומר האמריקאי, אנדרו בראנסון, על ידי בית משפט בטורקיה. אולם, נחישותה של אנקרה לדבוק בעסקת מערכות ההגנה האווירית S-400 (בשווי של כ-2.5 מיליארד דולר) עם רוסיה, שאמורה לצאת לפועל במחצית השנייה של 2019 ובעקבות כך כוונת ארצות הברית למנוע את מכירת מטוסי ה-F-35 לצבא הטורקי, מהווה בעת הנוכחית סוגיית מחלוקת מרכזית בין שתי המדינות. יצוין, כי אנקרה המשיכה להתעקש על מימוש העסקה עם רוסיה גם לאחר שהממשל האמריקאי הציע כתחליף למכור לה חבילה של יכולות הגנה אוויריות, שבמוקדה סוללות של טילי פטריוט. נראה כי העימות סביב רכישת המערכות מרוסיה מהווה עליית מדרגה ניכרת במערכת המתיחות שאפיינו את יחסי שתי המדינות בשנים האחרונות. גורמי הרקע המרכזיים היו:

- מלחמת האזרחים בסוריה ומורת הרוח של טורקיה מהתמיכה האמריקאית בשלוחה הסורית של המחתרת הכורדית והזרוע המבצעית שנלחמה במדינה האסלאמית (דאע"ש), YPG, במסגרת הכוחות הסוריים הדמוקרטיים (SDF) שכוללים גם גורמים ערבים. לפי שעה, מתקשות שתי המדינות להגיע להבנות אשר לדרכי הפעולה הרצויות לאחר הבסת המדינה האסלאמית וההחלטה של הנשיא האמריקאי, דונאלד טראמפ, להסיג את מרבית הכוחות האמריקאים מסוריה. סוגיית המחלוקת המרכזית הנה לגבי עתידם של הכוחות הכורדים: בעוד הממשל מעוניין להבטיח את ביטחונם של בעלי בריתו, הטורקים ממשיכים לראות בהם איום ומעוניינים להרחיב את השפעתם בצפון סוריה.
- ההתפתחויות הפנימיות בטורקיה ובראשן המהלכים שנקט הנשיא רג'פ טאיפ ארדואן להרחבת ולהעמקת כוחו הפוליטי, תוך פגיעה משמעותית במרקם הדמוקרטי של המדינה. לאחר ניסיון ההפיכה הכושל בטורקיה ביולי 2016 מגמות אלו החמירו והסגרתו של המטיף פטהוללה גולן מארצות הברית, הנתפס על ידי אנקרה כזה שעמד

מאחורי ניסיון ההפיכה, נכללת ברשימת הדרישות של אנקרה מושינגטון. ארדואן ותומכיו משתמשים לעיתים קרובות ברטוריקה מתלהמת כלפי הממשל האמריקאי ומהלכיה של ארצות הברית באזור כדי לבסס את הנראטיב שלהם, שלפיו מקור בעייתיה של טורקיה הוא חיצוני ונגרם על ידי גורמי חוץ שחשו שטורקיה התחזקה יתר על המידה בעשור האחרון. בד בבד, טורקיה מתמודדת עם בעיות כלכליות מורכבות וירידה משמעותית בערך הלירה הטורקית ביחס לדולר. בעת המתיחות סביב מעצרו של הכומר בראנסון הנשיא טראמפ הורה על הטלת מכסים גבוהים על יבוא פלדה ואלומיניום, אך מנגד, בנובמבר 2018, הוענק לטורקיה פטור לחצי שנה מהסנקציות על רכישת נפט מאיראן. כך או כך, ארדואן מרבה להאשים את ארצות הברית כי היא אינה עומדת בהתחייבויותיה לטורקיה.

- הצעדים הדרמטיים שנוקט ממשל טראמפ ביחס לישראל ובראשם ההכרה האמריקאית בירושלים כבירת ישראל והעברת השגרירות לעיר, וכן חתימתו על הצהרה המכירה בריבונות ישראלית על רמת הגולן. טורקיה גינתה בחריפות שני צעדים אלו והייתה ממובילות ההתנגדות להם בקרב המדינות המוסלמיות. גם התמיכה האמריקאית בציר ישראל-יוון-קפריסין, שבאה לידי ביטוי בנוכחות של שר החוץ האמריקאי במפגש בין ראשי מדינות אלו במאוס, נתפסת כצעד אנטי-טורקי.

עם זאת, מבחינת הממשל האמריקאי נראה, וכך ככל הנראה הובהר גם לטורקים, כי רכישה של מערכות ה-S-400 מרוסיה הוא צעד אחד יותר מידי. מדיווחים שנמסרו לקונגרס עולה כי הממשל הבהיר לטורקיה עוד בסוף 2018 כי להשלמת הרכישה תהיינה השלכות חריפות. סגן הנשיא, מייק פנס, התבטא בפברואר 2019 כי ארצו "לא תעמוד מנגד בזמן שחברות נאט"ו רוכשות מערכות נשק מיריבנו". דובר הפנטגון אמר ב-9 במאוס כי "אם טורקיה תיקח את ה-S-400 - תהיינה לכך השלכות חמורות מבחינת היחסים הצבאים איתם ובאשר לסוללות הפטריוט וה-F-35". טורקיה הנה חלק מהקונסורציום הבינלאומי שמפתח את מטוס ה-F-35, השקיעה כבר יותר ממיליארד דולר בפרויקט והיא אמורה לרכוש כ-100 מטוסים. טייסים טורקים כבר מתאמנים בארצות הברית בהטסת שני המטוסים הראשונים, שאמורים להגיע לטורקיה, לפי התכנון, בנובמבר 2019. לא רק המשך עסקת ה-F-35 עומדת על הפרק כי אם גם המשך רכש הקשור לצי מטוסי F-16 ומסוקים מדגמי צ'ינוק ובלאק הוק של חיל האוויר הטורקי. כמו כן, שיתוף הפעולה הביטחוני בין המדינות, בפרט זה המתקיים בבסיס חיל האוויר אינג'ירליק, נמצא בסיכון, וקיימת אפשרות של צמצום היקף הקשרים עם נאט"ו.

מאז שרוסיה וטורקיה הצליחו להתגבר על המשבר ביניהן, שהתפתח בעקבות תקרית הפלת מטוס הקרב הרוסי בנובמבר 2015, בארצות הברית ובמדינות נאט"ו האחרות גובר החשש מהקשרים המתהדקים בין שתי המדינות ומהסיכון שאם תושלם רכישת ה-S-400, היא תביא בעקבותיה דליפה של טכנולוגיה רגישה עקב חשיפתם האפשרית של מערכות שבשימוש נאט"ו לרוסים. ההתעקשות הטורקית לממש את עסקת הרכישה מחזקת בארצות הברית ובקרב בעלות בריתה האחרות בנאט"ו את ההערכה, כי המהלכים שמוביל ארדואן משקפים הלכה למעשה כוונה לשנות את האוריינטציה של טורקיה מהמערב לכיוון יחסים קרובים יותר עם רוסיה, או לכל הפחות בחירה של טורקיה ללכת בנתיב עצמאי מהמערב. בכל מקרה, ברור שמבחינת רוסיה, מכירת

אמצעי לחימה מתקדמים לטורקיה משקפת הצלחה לתקוע טריז בין אנקרה לבעלות בריתה במערב וחיזוק נוסף להצלחתה לבסס את אחיזתה באזור.

הרושם הוא כי האיום של הממשל להשהות את אספקת מטוסי ה-F-35 ובמקביל הנכונות להציע לאנקרה חבילה עם יכולות חילופיות למערכת ה-S-400, משקפים תקווה בווישינגטון כי ניתן למנוע את הפניה של ארדואן לכיוון הרוסי. יתר על כן, עד כה, ולמרות התנהלותו המתעמתת של הנשיא ארדואן, הממשל הקפיד לנהל את היחסים עם אנקרה מתוך עניין לאתר דרכים למנוע ככל האפשר התדרדרות נוספת. במסגרת זו נמשכים כל העת קשרים הדוקים עם הצמרת הטורקית ובכלל זה מגעים שוטפים מדיניים וצבאיים במכלול הרמות, וכן שיחות טלפון תכופות בין שני הנשיאים. מבחינת הממשל האמריקאי, אם לא ניתן יהיה להחשיב עוד את אנקרה כבעלת ברית, הרי שיהיו לכך משמעותיות אסטרטגיות כבדות משקל, העלולות לערער הנחות יסוד שבלב ההיערכות האזורית של ארצות הברית ונאט"ו. כזכור, לארצות הברית כוחות צבא ובכלל זה מטוסי קרב, הערוכים בשדה התעופה אינג'ירליק ואתרים אחרים ברחבי טורקיה. עם זאת, לפחות עד כה ניסיונותיו של הממשל להביא לשינוי מגמה בטורקיה לא צלחו. לפיכך, סביר כי על רקע ההתעקשות של הטורקים לממש את העסקה עם רוסיה מתחדד כבר עתה בממשל האמריקאי ובקרב חברות נאט"ו האחרות (גם אם עדיין לא ברור שחברות נאט"ו יציגו אחדות דעים בסוגיה) הצורך בהערכות לתרחיש החמור, שבמסגרתו טורקיה תתמיד בהתנתקותה מנאט"ו, תוך ביסוס המגמה של שיפור היחסים בינה לבין רוסיה. יצוין שלעצם היערכות זאת (גם אם לא תתממש במלואה) תהיינה השלכות שליליות על טיב היחסים הביטחוניים עם אנקרה, כיוון שכבר עתה מפותחים מנגנונים שעוקפים את טורקיה.

מנגד, נראה כי בעת הנוכחית אנקרה מנסה להפחית מחשיבות ההחלטה ולהציגה כרכישה ביטחונית שנובעת מצרכיה המיידים שלא קיבלו מענה מחברות מערביות, ושהיא אינה בעלת משמעות לגבי האוריינטציה המדינית של טורקיה. דוברים טורקים טוענים כי יש תקדימים לקיומן של מערכות רוסיות בקרב חברות נאט"ו - ברשות יוון מערכות S-300 בעקבות פשרה שהושגה לאחר שקפריסין רכשה אותן והטורקים לא היו מוכנים שיוצבו בשטחה, ולסלובקיה יש מערכת כזו עוד מזמן היותה חלק מברית ורשה. בנוסף טוענים הטורקים שה-S-400 תוצב כמערכת עצמאית שלא תקושר בשום אופן למערכות של נאט"ו. משום כך, לטענתם אין לכרוך בין עסקה זו להשלמה של עסקת ה-F-35. עם זאת, לאחר הבחירות המקומיות של ה-31 במארס, לא צפויות מערכות בחירות נוספות בטורקיה בארבע השנים הקרובות, מה שיוכל לתת מרחב גמישות לשינוי ההחלטה ברמה הפנימית - אם ארדואן יהיה מעוניין בכך.

בשורה התחתונה - מימוש עסקת ה-S-400 צפוי - בהנחה שהממשל האמריקאי ידבק בעמדותיו הנוכחיות-להיות קו שבר ביחסים בין ארצות הברית ובעלות הברית האחרות בנאט"ו לבין טורקיה. למרות חשש כי צעדי תגובה ידחקו את טורקיה עוד יותר לעבר רוסיה, סביר כי תגובתם של הממשל והקונגרס למהלך תהיה חריפה. מעבר למשמעויות שיהיו למהלכים על יחסי שתי המדינות, לצעד הטורקי צפויות להיות השלכות גיאופוליטיות הן בהקשר ליחסי הכוחות בין ארצות הברית לרוסיה והן בקשר ליכולת התיאום ושיתוף הפעולה עם טורקיה ביחס למצב בסוריה ובעיראק ולמדיניות מול איראן.